

REMISS

2020-09-29

dnr 5.2.2-2020-943

Näringsdepartementet

Remissvar angående PM om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken (ert dnr: N2020/01752/JL)

Inledning

Sametinget har sedan 2007 varit stödmyndighet för Landsbygdsprogrammet. Sametinget har i sina regionala handlingsplaner prioriterat åtgärder för insatser för utveckling av samiskt näringsliv och erhållit medel främst för åtgärder inom utveckling av landsbygden (nuvarande pelare 2). Inga inkomststöd jämförande stöd i pelare 1 har utgått till rennäringföretagen som areella brukare.

Varken Sverige eller EU erbjuder för närvarande många program eller tjänster som är särskilt anpassade efter samiska behov. Följaktligen måste samer, samiska företag och samiska näringar antingen använda samma program och tjänster som andra svenska motsvarigheter eller inte alls. Samiskt ägda företag har flera särdrag som skiljer dem från icke-samiska företag, sambandet mellan verksamheten och reproduktionen av kultur och samiska institutioner, användningen av traditionell kunskap i skötsel av det samiska kulturlandskapet och produktion av varor och tjänster samt den unika ordning för äganderätt som är förenad med rennäring.

Med anledning av dessa särdrag uppstår flera svårigheter i på vilket sätt den samiska ekonomin blir närvarande i strategisk planering och operationella dokument och därmed får tillgång till olika EU-program, i detta fall inom ramen för EJFLU. Svårigheterna kan sammanfattas med följande erfarenheter: Den lägsta tröskeln för investeringsstöd är för hög, reproduktion av traditionell kunskap och kultur är inte erkänd som legitima målsättningar för ekonomisk utveckling, det finns en diskrepans mellan renskötselens behov och den finansiering som är tillgänglig samt den höga administrativa bördan. Svårigheter som även delas av andra företag och organisationer på landsbygden.

När en ny strategisk plan ska utvecklas för att genomföra den gemensamma jordbrukspolitiken anser Sametinget att det är dags att bemöta ovanstående svårigheter genom att göra programmet mera inkluderande för samer. Ett sätt är att tillse att samiska företag både inom rennäringen och andra samiska näringar finns med, att regelverk

anpassas så att hänsyn tas till samiska näringars utvecklingsmål. OECD beskriver i sin rapport hur Kanada har arbetat med riktade program för urfolk¹

Rennäringen som extensiv näring skiljer sig från jordbruket i vissa avseenden men har även likheter. Många av de punkter som tas upp i SWOT-analysen är i högsta grad aktuella även för rennäringen, t ex utmaningarna till följd av klimatförändringar, svårigheterna för unga att etablera sig, vikande lönsamhet och svag konkurrenskraft.

För att utveckla de samiska näringarna och för att tillförsäkra att rennäringen ges samma möjligheter till ekonomiska utveckling och stabilitet krävs således ett robust stödsystem, anpassat efter de unika förutsättningar som beskrivits. Därmed är det inte givet att det behöver vara EU-stöd. För samiskt vidkommande kan det i flera fall vara fördelar med nationella stöd, inte minst med tanke på EU:s regelverk.

Sametinget kommer nedan att redovisa de samiska behoven utifrån den uppbyggda målstrukturen.

1. Mål 1 – Modernisering (Livsmedelsstrategin)

1.1. Särskilt mål 1

1.1.1. Goda konkurrensvillkor

Behov: Stöd för att bevara kvalitet och utjämna prisnivå.

Rennäringsföretagen har historiskt sett aldrig erhållit den typen av inkomststöd som jordbruket har. Det stöd som utbetalas till de enskilda rennäringsföretagen är det särskilda pristillägg som lämnas för renar som godkänts vid köttbesiktning enligt föreskrifter som meddelats med stöd av livsmedelslagen och som klassificerats enligt Jordbruksverkets föreskrifter om klassificering av slaktkroppar. Pristillägg utgår inte för renar som slaktas privat (s.k. husbehovsslakt). Övriga stöd är kompensation för Tjernobylnedfallet, ersättning för fodertillskott i samband med problem med renbetet samt kompensation för skador orsakade av rovdjur. Likväl har rennäringen som areell näring behov av att upprätthålla kvalitet på renköttproduktionen och samtidigt kunna få kompensation för extern påverkan som ligger utanför företagets kontroll som t.ex. väderförhållanden eller annat som förändrar möjligheten att bedriva renskötsel på ett effektivt och hållbart sätt.

Sametinget är medveten om det betydande regelverk som stöden omfattas av, men vill ändå sätta ljuset på rennärings behov av stöd.

¹ OECD-report Linking the Indigenous Sami People with Regional and Rural Development i Sweden (2019) s. 103

1.1.2. Affärsmässighet

Behov: möjlighet till kompetensutveckling för alla samiska näringar, inklusive rennäringen, affärsrådgivning samt diversifiering

Sametinget har i innevarande programperiod endast haft kompetensutvecklingsåtgärder för delar av samiskt näringsliv.. Då rennäringen räknas in under jordbrukssektorn som primärnäring har samebyar och renskötsel företag hänvisats att söka kompetensutvecklingsmedel som handlagts av Jordbruksverket. Det har inte funnits någon kommunikation mellan Sametinget och Jordbruksverket avseende de eventuella ansökningar som Jordbruksverket handlagt rörande samiska stöd.

Sametinget anser att uppdelning mellan rennäringen och övriga samiska näringar fragmenterar det samiska samhället och förhindrar utveckling. Specifika satsningar kan inte genomföras, bland annat har åtgärderna för livsmedelsstrategin blivit svåra att uppfylla då åtgärder för rennäringen skulle behövas för att bli framgångsrika i nästkommande led som t.ex. vidareförädling av renkött. Diversifiering av företagande är en viktig del för småföretagande på landsbygden och det krävs både möjligheter till kompetensutveckling och rådgivning som stöd för att kunna utveckla och bli framgångsrik i sitt företagande.

Sametinget vill därför ansvara för samtliga åtgärder som berör de samiska näringarna för att kunna rikta mer samlade insatser och hålla ihop det samiska samhället.

1.1.3. Jordbruksmarkens produktionsförmåga

Behov: Restaurering av betesmarker, markförstärkning där terrängkörning sker, analys- och planeringsverktyg (renbruksplaner)

Gällande jordbruksmarkens produktionsförmåga finns liknande mål för rennäringen. Enligt 65 a § rennäringslagen (1971:437) ska rennäring bedrivas med bevarande av naturbetesmarkernas långsiktiga produktionsförmåga så att dessa ger en uthålligt god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls. Vidare anges i bestämmelsen att Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela de föreskrifter som i övrigt behövs om den hänsyn som vid renskötsel skall tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Sametinget har meddelat föreskrifter om hänsyn till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen vid renskötsel (STFS 2007:3). Av föreskrifterna framgår bland annat att tillskottsutfodring av renar inte får medföra ett så högt renantal att betesuttaget därigenom överstiger naturbetesmarkens långsiktiga produktionsförmåga.

Renskötseln är till sin natur en verksamhet som bygger på hög flexibilitet i förhållande till miljö- och vädermässiga variationer. Anpassningsförmågan kan därför av tradition anses vara hög. I dagsläget är emellertid utrymmet för att utnyttja denna anpassningskapacitet starkt begränsad p.g.a kraftigt ökat tryck från övriga intressen i traditionella renbetesområden; exempelvis gruvnäring, skogsbruk, fjällturism, etablering av vindkraftsparker, rovdjurspredation etc. Dessa aktiviteter som kan förväntas bestå eller öka framöver, fragmenterar landskapet och försvårar för renbetet. Som en ytterligare kumulativ

effekt tillkommer de negativa konsekvenser klimatförändringar medför för rensköteln. Vilket inte minst blev tydligt med den torka och bränder som förstörde stora betesarealer inom renskötseområdet sommaren 2018.

Ovanstående påverkansfaktorer medför sammantaget en pressad renskötsel med krympande betesmarker. Något som i sin tur innebär en ökad belastning och kortare återhämtning på de renbetesmarker som finns tillgängliga och kan användas.

För att rennäringen ska kunna uppfylla det lagstadgade krav som uppställs i rennäringlagen behövs stöd för åtgärder för att bibehålla eller återställa renbetesmarkers produktionsförmåga. Åtgärder kan omfatta restaurering av betesmarker på olika sätt genom bl.a. återplantering av lav men också röjning och gallring av skog²

1.1.4. Klimatanpassning

Behov: stöd till anpassningsåtgärder för rennäringen för exempelvis betesmarker och flyttleder, , investeringar i mobila anläggningar, kompetensutveckling

De förväntade framtida klimatförändringarna kommer med stor sannolikhet att ha stora effekter på naturmiljö, arter, ekosystem och biologisk mångfald. Det innebär att naturens förmåga att leverera ekosystemtjänster kommer att påverkas. I Arktis sker förändringarna snabbare än i övriga delar av världen. Förändringarna är också accelererande och mer extrema. Uppvärmningen förväntas bli två till tre gånger högre än genomsnittet. Att det har blivit varmare märks genom bland annat fler extremväder, ökad oförutsägbarhet i vädret, höjda havsnivåer och krympande havsis i Arktis. Sommaren år 2018 med extrem värme, extrem torka och extrema temperaturer på norra halvklotet hänger ihop med att den globala temperaturen har ökat. Det extrema vädret orsakade bland annat svårsläckta bränder. Alla samebyar har olika förutsättningar och svårigheter. Samebyarnas förmåga att anpassa sig till klimatförändringarna är beroende av annan markanvändning och olika typer av beslut som påverkar renskötelsens förutsättningar och villkor.

Bl.a. om hur renbete kan motverka effekterna av klimatförändringar och om rekommendationer från forskare kring åtgärder som kan bidra till anpassning:

- Skydd och restaurering av betesmark för att bevara flexibilitet och anpassningsförmåga
- Ökat inflytande och hänsyn till samiska näringar och den samiska kulturen i samråd och beslutsprocesser
- Anpassade stödåtgärder som stärker rensköteln utifrån lokala förutsättningar
- Kunskapsbyggande åtgärder för att sprida och stärka kunskapen om klimatanpassning

av samiska näringar och samisk kultur

² https://www.slu.se/globalassets/ew/ew-centrala/forsknpopvet-dok/faktaskog/faktaskog17/faktaskog_15_2017.pdf

Vinterbetet kan påverkas indirekt av ett varmare klimat, ökad nederbörd samt genom ökad tillväxt och en tätare skog vilket i sin tur kan minska förekomsten av lav. Hur beteskvalitén förändras är osäkert men en längre tillväxtsäsong kan medföra minskat näringsinnehåll allt eftersom säsongen fortskrider samt att växter som är anpassade till kortare säsonger riskerar att vissna.³

Ingrepp och ändrad markanvändning i Sápmi har idag nått en historisk omfattande nivå. Pressen från olika aktörer som önskar nyttja naturresurserna är större än någonsin tidigare. Den kumulativa effekten av alla förändringar kan leda till att det inom vissa områden inte längre går att bedriva en ekonomisk eller ekologisk hållbar renskötsel och därmed påverkas även den samiska kulturen. (Naturvårdsverkets rapport visar hur bolags miljökonsekvensbeskrivningar vid exploatering av mark tar otillräcklig hänsyn till kumulativa effekter på samebyar och deras renskötsel och att det behövs en starkare statlig reglering kring samiska rättigheter i tillståndsärenden.⁴)

Förändrat klimat får också sociala och kulturella effekter. Renskötselkulturens betydelse i samiskt samhälle, även som ett stöd för andra kulturyttringar, gör att den har en viktig roll i det samiska samhället och den samiska kulturen. Därmed får påverkan på renskötseln även sociala effekter. Exempel på dessa effekter är påverkan på vardagslivet, barn och unga, identitet och relationer, kulturella yttringar, hälsa och ohälsa hos de som arbetar inom renskötseln och andra samiska näringar.

Klimatanpassning av renskötseln kan ske genom åtgärder som minskar sårbarheten och ökar resiliensen, det vill säga ökar kapaciteten att hantera förändring och samtidigt utvecklas. Klimatanpassning av renskötseln bör ses ur ett helhetsperspektiv. En fungerande renskötsel är beroende av ett sammanhållet landskap med fungerande ekosystem.

1.2. Särskilt mål 2

1.2.1. Samverkan jordbruk, rennäring forskning

Behov: forskning - renkött som livsmedel, traditionell kunskap – användning av ny teknik, bevarande av naturvärden, samverkan olika parter, informationsutbyte - forskningsförmedling

Detta mål bör även omfatta samverkan mellan forskning och rennäring. Det finns en rad exempel på viktiga samarbeten mellan renskötsel och forskning, framför allt SLU men även Vaartoe – centrum för samisk forskning, Umeå universitet, som bidragit till ökad förståelse för de faktorer som påverkar rennäringens produktionsförmåga (negativt) och som kan föreslå åtgärder för hur de kan hanteras. Inte minst på miljö- och klimatområdet är

³ Uboni A., Horstkotte T., Kaarlejärvi E., Sévêque A., Stammler F., Olofsson J., Forbes B.C. & Moen J. 2016. Long-Term Trends and Role of Climate in the Population Dynamics of Eurasian Reindeer. PLoSONE 11(6): e0158359. doi:10.1371/journal.pone.0158359
Moen J. 2008. Climate change: Effects of the ecologicircal basis for reindeer husbandry in Sweden. Ambio 37: 304–311.

samverkan mellan rennäring och forskning av stor vikt för att identifiera åtgärder och rådgivning inom klimatanpassning och ökad kunskap om renskötrelsens bidrag och betydelse för minskad klimatpåverkan och bevarandet av biologisk mångfald.

Se SLU:s forskningsprojekt rensköttsel med mål att stärka rennäringens långsiktiga hållbarhet och hjälper den att klara yttre påfrestningar från såväl naturliga faktorer som sådana orsakade av andra areella näringar och övriga mänskliga aktiviteter.⁵ – om bl.a. lavtillväxt, kort- och långsiktiga effekter av utfodring, vindkrafts påverkan på ren och rensköttsel. Samverkan skulle även kunna bidra till att belägga samisk livsmedelsproduktions hållbarhet och ringa miljö/klimatpåverkan men även köttets påverkan ur ett hälsoperspektiv.

Det finns behov av fortsatt samverkan – där fler aktörer involveras (samiska branschorganisationer, andra forskningsdiscipliner och institutioner)

1.3. Särskilt mål 3

1.3.1. Jordbrukets ställning i värdekedjan

Behov: Investeringsstöd vidareförädling i egen regi, gårdsbutiker, ny teknik, nya affärsmetoder, traditionell kunskap

Rennäringens styrka har varit de många benen att stå på. I kombination med traditionella kompletterande näringar har förutsättningarna ökat för att säkra inkomster och minskat sårbarheten i företaget över tid och i olika perioder. Att nyttja vad som finns i naturen som t.ex. villebråd, fisk, bär och slöjdmaterial och att nyttja renens alla delar för mat, kläder, slöjdmaterial och annat är ett ekonomiskt och ekologiskt hållbart sätt att bedriva företag.

Rennäringen har som mål att utvecklas och marknadsanpassas utan att göra avkall på att ekologisk hållbarhet, samisk livsmiljö och traditionell samisk kunskap. Det innebär att utmaningen ligger i att utveckla näringen utifrån dess egna villkor för ökad tillväxt både ekonomiskt och kulturellt. Ökad konkurrenskraft genom ökad förädlingsgrad bidrar till ett starkare samiskt näringsliv.

Även andra produkter som bidrar till att framställa och synliggöra samisk mat behöver utvecklas. Vidareförädlingen behöver göras utifrån samiska matprodukter som traditionellt har använts i den samiska mathushållningen. Kontrollen över alla led i näringslivskedjan måste öka och kvaliteten måste förbättras så att produktionen och lönsamhet ökar.

Ett starkt och vitalt näringsliv förutsätter att flera väljer att stanna kvar i det samiska området. Därför krävs det insatser för att behålla ungdomar och kvinnor inom de samiska näringarna. Dagens skeva köns- och åldersfördelning behöver förändras för att motverka utflyttning.

⁵ <https://www.slu.se/institutioner/husdjurens-utfodring-var/forskning/renskottsel/>

2. Mål 2 – miljö och klimat – klimatanpassning

2.1. Särskilt mål fem - Hållbar utveckling och effektiv förvaltning

2.1.1. Utveckling och spridning av kunskap om hållbar produktion

Behov: Kompetensutveckling, dokumentation – spridning av traditionell kunskap

Lokal och traditionell kunskap är viktig för att uppfylla miljö kvalitetsmålen och det finns en koppling mellan hållbar utveckling samt lokal och traditionell kunskap.⁶ Många traditionella nyttjandeformer och metoder har visat sig främja biologisk mångfald på lokal nivå och till att upprätthålla ekosystemens funktioner.⁷

Insatser för insamling, dokumentation och spridning av traditionell kunskap och sedvanebruk är viktiga för att säkerställa att beslut fattas och åtgärder vidtas utifrån bästa tillgängliga kunskap. Den traditionella kunskap som många kunskapsbärare och utövare av areella näringar besitter måste tillgängliggöras för att komplettera forskning och annan kunskap som kan främja en hållbar livsmedelsproduktion.

Det svenska samhället tillhör en västerländsk kunskapstradition där vetenskap och forskning oftast utgör våra kunskapskällor. Det krävs därför ett aktivt arbete för att förankra den traditionella kunskapstraditionen som ytterligare en informationskälla hos offentliga institutioner och näringsutövare. När det gäller utbildning och kompetensutveckling kan det finnas behov av mera direkt riktade insatser för att tillvarata traditionell och lokal kunskap i praktiken. Idag fungerar skriftlig dokumentation, arkiv, databaser och museer som viktiga stödfunktioner för vidmakthållande och spridning av traditionell kunskap. I Sametingets och Naturvårdsverkets gemensamma rapport framkom ett uttalat behov av stöd för praktiskt kunskapsbevarande, med inriktning mot själva markanvändningen och produktionsledet.

Det finns framgångsrika exempel på verktyg och modeller för hållbar och långsiktig förvaltning av naturresurser som utgår från samisk traditionell kunskap och sedvanebruk (se bl.a. förvaltningsverktyg för stora rovdjur och samebyars renbruksplaner).

Detta mål hör ihop med Särskilt mål .

2.2. Särskilt mål 6 – Biologisk mångfald

2.2.1. Värdefull fjällmiljö/Biologisk mångfald i fjällandskapet

Behov: Både som foderresurs och för bibehållen biologisk mångfald behöver fjällområdet skötas och bevaras. Ett samhälleligt önskemål om bibehållet renbete framhåller behov av åtgärder/styrmedel som tryggar förutsättningarna för en ekonomiskt hållbar rennäring. I likhet med insatser för att främja gräsmarkens biologiska mångfald och funktion som foderresurs samt biologisk mångfald i slättbygd finns behov av en miljöersättning som premierar renskötselns betydelse för att bibehålla fjällområdets biologiska mångfald och

⁶ Svenska miljömål - ett gemensamt uppdrag (Prop. 2004/05:150)

⁷ Svenska miljömål - för ett effektivare miljöarbete (Prop. 2009/10:155)

betesprägel. Grundtanken med en ny miljöersättning är, liksom för miljöersättningar generellt, att rennäringen gör samhället en tjänst då den vårdar och utvecklar landskapet. Renbetet är en viktig ekosystemtjänst som upprätthåller biologisk mångfald och understödjer flera andra viktiga ekosystemtjänster, bland annat klimatreglering och rekreation. Förslag kring en ny miljöersättning har lämnats av Sametinget och Naturvårdsverket tidigare inom ramen för regeringsuppdrag om genomförande av konventionen om biologisk mångfald och strategi för miljö kvalitetsmålet storslagen fjällmiljö.

Renen är det enskilt viktigaste betesdjuret i fjällen och en minskning av renbete kan få långtgående negativa konsekvenser för fjällens biologiska mångfald. Renskötseln och den samiska traditionella kunskapen har betydelse för såväl upprätthållande som hållbart nyttjande av delar av fjällandskapets biologiska mångfald. I stora delar av fjällområdet bidrar bete till den biologiska mångfalden, till höga natur- och kulturmiljövärden och till att bibehålla en storslagen karaktär med vidsträckta sammanhängande områden. Renbetet skapar en variation i landskapet både på stor och på liten skala. Ett enskilt trampspår kan exempelvis öka utrymmet för fler arter att leva. Renen levererar även olika ekosystemtjänster genom att de betar och underhåller växtlighet, alltifrån örter och gräs till lavar.

Renskötseln är dessutom ett viktigt bidrag till svenskt miljö- och naturvårdsarbete och för att nå miljö kvalitetsmålen en storslagen fjällmiljö. Renen är en indikator för det sammanhållna landskapets tillstånd och de ekosystem den verkar inom. En välmående fungerande renskötsel innebär ett välmående sammanhållet och ekologiskt stabilt landskap. Grön infrastruktur har i alla år bundit samman människans och djurens färdvägar och är nödvändiga för en fungerande renskötsel. Infrastrukturen upprätthåller viktiga funktioner inom renskötseln såsom bete och betesro, ger renen skydd för väder, vind och insekter samt möjliggör årstidsbunden förflyttning mellan betesområden och angränsande samebyar. Sammanhållen grön infrastruktur är förutsättningen för att renskötsel, natur och samisk kultur ska tillåtas fortleva.

För bästa resultat måste förvaltningen av ren ske med ett brett landskapsperspektiv som inte bara ser till fjällområdet. För de berörda samebyarnas renskötsel är fjällen en viktig del av årscykeln men de är även beroende av vinterbetesmarkerna, vilka ligger i skogs- och kustlandet. För att kunna bevara fjällområdets värden för renskötseln och bibehålla områdets karaktär av betespräglad, storslaget landskap med vidsträckta sammanhängande områden behöver renen kunna följa sin årscykel och vandra mellan betesmarkerna från fjäll via skogsland till kust.

Regionalt och lokalt finns tendenser till förbuskning och igenväxning i de svenska fjällen, orsakad av otillräckligt bete. Speciellt viktigt är ett högt betestryck på närings- eller kalkrika, ofta gräs- eller örtdominerade marker, eftersom dessa är rika på arter som gynnas av ett högt betestryck håller tillbaka konkurrenskraftiga arter, inklusive buskar och träd, som annars riskerar att ta över helt. Hotbilden förstärks av den globala uppvärmningen, som i fjällområdet medför en ökad produktivitet av växtligheten som måste matchas med mera bete för att bibehålla ett oförändrat relativt betestryck. Detta problem kommer att öka med ytterligare uppvärmning.

2.2.2 Kompetens om biologisk mångfald, ekosystemtjänster och traditionell kunskap

Behov: kunskapshöjande insatser om betydelsen av traditionell kunskap, biologisk mångfald och ekosystemtjänster inom areella näringar (jordbruk, skogsbruk och rennäring), informationsspridning och utbyte, rådgivning, stöd för praktiskt kunskapsbevarande.

Det uttalade behov som nämns i den strategiska planen om att öka kunskapen om hur biologisk mångfald kan främjas i jord- och skogsbruket och hur dess ekosystemtjänster kan bidra till produktionen omfattar även rennäring. De samiska näringarnas hållbara arbetssätt, brukande- och produktionsmetoder utifrån traditionell kunskap och sedvanebruk är viktiga aspekter som kan bidra till att möta utmaningar om ökad produktion, tillvaratagande av resurser och hållbarhet ur samtliga tre aspekter (miljö, socialt, ekonomisk).

Det finns behov av riktade insatser i form av kurser, rådgivning och stöd till näringsutövare om betydelsen av traditionell kunskap och deras verksamhets bidrag och betydelse för att bibehålla biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

Ett uttalat behov av stöd för praktiskt kunskapsbevarande (av traditionell kunskap kopplat till biologisk mångfald) har identifierats i Sametingets och Naturvårdsverkets gemensamma regeringsuppdrag som redovisades 2018. Detta omfattar insatser för att samla den kunskap som är relevant för ett långsiktigt hållbart brukande. Men det behövs även insatser för hur denna kunskap kan tas tillvara och delas med relevanta aktörer. Utveckling av resurscentrum på regional och nationell nivå genom ökat stöd till bl.a. branschorganisationer och andra befintliga samarbetsorgan som kan bedriva kunskapshöjande och informationsspridande arbete tillsammans med näringsutövare är ett led i detta.

3. Allmänt mål 3 – förbättra den allmänna socioekonomiska strukturen på landsbygden – sammanhållen landsbygdspolitik

3.1. Särskilt mål 7 – Unga jordbrukare, affärsutveckling

3.1.1. Underlätta generationsväxling

Behov: Etableringsstöd för unga rennäringföretagare, underlättande av generationsväxling, stöd för kompletterande insatser

Återväxten bland unga renskötare är idag svag i många samebyar. Minskad tillgång till mark genom exploateringar, ökat rovdjurstryck samt den pågående klimatförändringen har gjort att många ungdomar tvekar. För att bryta den trenden behöver stöd prioriteras till unga renskötare som ändå står i startgroparna för att bygga upp sitt rennäringföretag. Avgörande är om samiska ungdomar kan och vågar satsa på en redan hårt trängd näring och vilka förutsättningar de har att lyckas. Etableringsstöd för uppbyggnad av företag samt

underlättande av generationsväxling är två bärande moment för att för att stötta och uppmuntra unga kvinnor och män att etablera sig som renskötare.

3.1.2. Stärkt affärsmässighet på landsbygden

Behov: Stöd till samiska entreprenörer utanför rennäringen eller som ett komplement (diversifiering) till rennäringen, investeringsstöd till byggnader inredning, maskiner, kompetensutveckling, informationsmaterial, IT-infrastruktur, fokus på traditionell kunskap snarare än innovation och ny teknik

Samiska näringar har av tradition främst bestått av rennäring, jakt, fiske och slöjd men nya näringar som har sin grund i det traditionella utvecklas hela tiden Det kan vara samisk matproduktion (förädling, restaurang, matupplevelser e t c), samisk turism, tolk- och språktjänster samt media- och musikproduktion. Sametinget har genom olika regeringsuppdrag arbetat med att synliggöra den samiska matproduktionen och matkulturen. Samisk traditionell kunskap bör vara vägledande för utveckling av samiska näringar då det är en kunskap som bygger på en helhetssyn och samverkan mellan människa och natur. Den traditionella kunskapen bidrar till biologisk mångfald, lokal förvaltning av naturresurser och ekologiskt- och socialt hållbara lösningar.

En styrka är att basnäringarna i kombination med andra sysselsättningar alltid varit ett självklart sätt att säkra inkomsterna, minska den ekonomiska sårbarheten och hushålla med de tillgängliga naturresurserna. Det samiska näringslivet består därmed av en mångfald av verksamheter som har det gemensamt att de utgår ifrån det nära sambandet mellan näring, miljö och kultur och karaktäriseras av småskalighet och lokal anpassning. Ett samiskt företag balanserar mellan affärsmässiga och icke-kommersiella värderingar, exempelvis är en renskötare inte bara en företagare utan även bärare och förvaltare av ett kulturarv. I övrigt förutsätter ett liv i glesbygden ofta en kombination av näringar och tjänsteverksamhet för att en företagare ska kunna försörja sig. De samiska företagen är genomgående mycket små.

Det är genomgående mycket viktigt att kunna stödja företagsutveckling utifrån ett diversifieringsperspektiv. Det ska vara möjligt att arbeta med olika saker. En sänkning av stödgolvet för investeringar är en förutsättning för att små företag ska investera. Men utveckling av företagande är inte endast investeringar utan kompetensutveckling samt möjlighet en god infrastruktur är lika viktiga åtgärder

3.1.3. Kapitalförsörjning på landsbygden

Behov: sänkt stödgolv, flexibla investeringsmöjligheter

För små samiska företagare är kapitalförsörjningen ett av flera hinder då det kan vara svårt att få lån och krediter. Värdeutvecklingen på fastigheter och påverkar möjligheter till säkerhet för lån. Icke desto mindre är det viktigt att kunna utveckla sitt företag. Stödgolvet för investeringsstödet behöver vara mera flexibelt och det borde vara behovet av

investeringen samt vad slutresultatet kan generera för verksamhet och tillväxt som ska avgöra och inte ett en minsta summa för att komma ifråga för investeringsstöd.

3.1.4. Arbetsmiljö

Behov: kompetensutveckling, investeringar, utveckling av ny teknik för att öka säkerheten.

SLU redovisade 2019 en forskningsrapport, genomförd av FORMAS (Dnr 224-2012-189; SLU Dnr 2015.4.1-223) om arbetsmiljön för renskötare i Sápmi.⁸ Resultaten visar att renskötselarbete är riskfyllt och det förekommer arbetsmoment med alltför hög fysisk belastning med risk för belastningsbesvär och skador. Motorfordon används i stor utsträckning året runt under långa arbetspass och svåra förhållanden. Detta innebär statisk och ergonomisk påfrestande arbetsställningar och exponering för fordonsrelaterade vibrationer, vilket kan ge upphov till belastningsskador samt ökat olycksfallsrisk. De flesta renskötare har genom överlämnad kunskap och erfarenhet i generationer lärt sig hur de kan arbeta på ett hållbart, hälsosamt och säkert sätt; och att vara same och renskötare är för detta ursprungsfolk ett värdefullt kulturarv och livsstil. Dessutom utförs renskötselarbetet ofta ensam och långt från väg och fungerande telefonuppkoppling.

Ytterligare åtgärder är emellertid nödvändiga för genomförandet av goda arbetstekniker, hur man förebygger skador, utveckling av ergonomiska motorfordon och lämplig personlig skyddsutrustning för att förbättra renskötarnas arbetsmiljö, hälsa och säkerhet. En nyckel faktor för projektets framgång har varit det kontinuerliga deltagande, engagemang och diskussioner med renskötare om projektets fokus, metodval, konsekvenserna av projektresultaten och hur dessa kan implementeras inom renskötseln.

3.2. Särskilt Mål 8 – Främja sysselsättning, tillväxt, jämställdhet, social delaktighet och lokal utveckling

3.2.1. Utveckling genom nya företagare

Behov: kompetensutveckling, företagskluster, kompetenscentrum

Det samiska samhället och de samiska näringarna bildar tillsammans med majoritetssamhället en helhet som har stora möjligheter att bli en kraft i utvecklingen av glesbygden. För att uppnå detta måste parterna samverka, med kunskap och ömsesidig respekt. Ökat samarbete kring utvecklingsfrågor om bl.a. infrastruktur, lokal förvaltning och kompetensutveckling och inte minst företagande är vägen till framgång. Det är nödvändigt att utveckla varaktigt samarbete mellan aktörerna på lokal, regional som central nivå och därigenom erhålla synergieffekter genom utveckling och samordning av resurser bl.a. genom nätverksbyggande och användning av ny teknik.

⁸ SLU, Arbetsmiljö, hälsa och säkerhet bland renskötare i Sápmi, Rapport 2019:8

3.2.2. Attraktiv landsbygd

Behov: En samlad syn på det samiska samhället och det samiska näringslivet.

Majoriteten av samerna är idag sysselsatta inom icke traditionsbundna samiska yrken. Att det är så har flera orsaker. En orsak är att endast ett mindre antal kan bedriva rennäring då det är betesresurserna för renen som utgör en begränsande faktor. En annan orsak är bristen på arbete i närmiljön. För att hålla samman den samiska regionen och för att behålla den attraktiv för dessa människor, är det viktigt att satsningar görs för att utveckla nya sysselsättningsmöjligheter till gagn även för denna grupp. På detta vis stärks även den samiska identiteten i hela det samiska området.

Sametinget vill ansvara för utvecklingsåtgärderna inom det samiska området. det innebär att stödet som kommer att utgå för samisk näringslivsutveckling, både för rennäringen och för andra samiska näringar ska hållas ihop, precis som idag. Sametinget motsätter sig en fragmentering av det samiska samhället och anser att förvaltningen stöden skall skötas av Sametinget, i likhet med tidigare programperioder.

3.3. Särskilt Mål 9 – livsmedel och hälsa, säkra och näringsrika livsmedel, hållbar produktion samt matsvinn och djurskydd

3.3.1. Djurvälfärd och djurhälsa

Behov: förebyggande åtgärder p.g.a. ändrat klimat, utveckling av stödfoder etc.

Renarna och deras hälsa och välfärd påverkas av ett förändrat klimat tillsammans med minskade betesmarker och minskad beteskvalitet. Den betesro som renarna behöver, särskilt under vissa delar av året ex. vid kalvning och brunst, minskar sannolikt p.g.a. ovanstående. Nya sjukdomar hos renar uppkommer med varmare klimat och särskilt vid situationer där renar p.g.a. klimat eller rovdjur måste stängas in och utfodras.

4. Övriga synpunkter

4.1. Bevarande av natur- och kulturmiljöstöd i renskötselområdet

Behov: upprustning av samiska kulturbyggnader

I slututvärderingen av det svenska landsbygdsprogrammet 2007 – 2013 (Lunds universitet s 146) konstaterade utvärderaren angående åtgärden natur- och kulturmiljöstöd i renskötselområdet att "Renskötselområdets höga natur- och kulturvärden är unika för såväl Sverige som EU och är starkt knutna till renskötseln som bedrivs av samerna i norra delen av Sverige. Renbete – så länge det inte bedrivs för intensivt – anses gynna den biologiska mångfalden i fjällmiljön genom att hålla landskapet öppet och förhindra igenväxning. Kulturelementen i renskötselområdet utgör viktiga spår från den traditionella renskötseln och bör bevaras för att tydliggöra samisk kultur samt öka kunskapen om samernas liv och

tradition. Insatsen anses även bidra till att uppfylla miljökvalitetsmålet En storslagen fjällmiljö.”

Regeringen beslutade ändå att miljöersättningen för bevarande av natur- och kulturmiljöer i renskötseområdet skulle upphöra. Stödformen hade funnits sedan 1999. Istället tillkom ett nytt investeringsstöd för att bevara samiska byggnader i renskötseområdet. Det stödet har konkurrerat med Länsstyrelsernas regionala stöd samt liknande åtgärd inom Leaderprogrammet. Summan på 25 miljoner kronor var tilltagen i överkant om man betänker att varje stöd maximalt kunde beviljas med 230 000 kronor. Under våren återtog Jordbruksverket alla medel av två skäl: dels gjorde det stora överbeviljande till jordbrukets miljöersättningar att alla tillgängliga medel behövdes för att justera underskottet och dels Sametinget inte beviljat mer än 1,6 miljoner kronor i stöd.

Det samiska kulturlandskapet är för många ett okänt landskap trots att det omfattar stora delar av norra Sverige. Emellanåt kallas det för Europas sista vildmark fastän det finns otaliga spår av mänsklig närvaro och kanske framför allt präglats av många århundrades renbete. Samiska kulturlämningar är ett samlingsnamn för spår från samiskt levnadssätt som boende, flyttningar etc. från vitt skilda tider och där spåren både härrör från människa och djur.

För den samiska befolkningen är det viktigt att synliggöra, behålla och vårda sina kulturmiljöer, något som också stöds av FN:s urfolksdeklaration 11, 31 och 32. Stödet är därför viktigt ur flera aspekter, dels för att återställa och restaurera tillbaka till ursprunglig samisk boendemiljö och dels för att på så sätt bevara och vidareföra den samiska byggnadstraditionen till nästa generation för att upprätthålla och levandegöra samiska kulturmiljöer. Dessa kan också vara ett sätt att informera allmänheten om samisk närvaro och hur området använts både förr och nu.

Sametinget vill därför att stödet återinförs för att synliggöra och bevara det samiska natur- och kulturlandskapet.

I föredragning av ärendet har deltagit näringshandläggaren Anne Walkeapää, handläggaren för samiska näringar Camilla Hansson samt juristen för internationella frågor Matilda Månsson.

Med vänlig hälsning

Ingela Nilsson
avdelningschef samiska näringar